

В.В. Галасюк, канд. екон. наук
Голова Комітету Верховної Ради України
з питань промислової політики та підприємництва

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИРОВИНОЮ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано актуальні проблеми України в лісовій галузі та деревообробній промисловості. Проведено оцінку ефективності розвитку деревообробної промисловості України в умовах дії мораторію на експорт лісу кругляка. Проведено порівняльний аналіз перспектив розвитку деревообробної галузі України в умовах дії мораторію на експорт лісу-кругляку та за його відсутності. Обґрунтовано доцільність збереження дії мораторію на експорт лісу кругляка та доведено відповідність цього заходу міжнародним зобов'язанням України в рамках СОТ. Узагальнено світовий досвід встановлення обмежень на експорт лісу з метою збереження лісового фонду та підтримки внутрішніх виробників. Запропоновано першочергові заходи зі створення сприятливих передумов для підвищення ефективності розвитку деревообробної галузі України та забезпечення невиснажливого користування лісовим фондом.

Ключові слова: мораторій, експорт, деревообробна промисловість, ринок лісу, аукціон, інвестиції.

Постановка проблеми. Протягом останніх років спостерігалась негативна динаміка збільшення обсягів вирубки та експорту необробленої деревини, що надзвичайно загостило проблеми вітчизняної лісової галузі та деревообробної промисловості, реакцією на які стало запровадження 10-річного мораторію на експорт з України необробленої деревини. В суспільстві та наукових колах досі триває дискусія з приводу того, чи слід скасовувати мораторій на вимогу європейських кредиторів, чи зберегти його дію з метою запобігання незаконній вирубці й експорту лісу, а також забезпечення сировиною деревообробних підприємств. Це обумовлює необхідність проведення додаткового економіко-правового аналізу дії мораторію на експорт лісу, підбити перші підсумки, зокрема оцінити ефекти впливу цього регуляторного заходу на деревообробну галузь та економіку в цілому, виробити пропозиції щодо подальших кроків та

механізмів системного вирішення екологічних та економічних проблем у лісовій галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку вітчизняної деревообробної галузі та запровадження мораторію на експорт лісу-кругляку присвячено наукові публікації низки вітчизняних вчених-економістів, зокрема В.П. Онищенко та І.Ю. Гужви [1], Р.Б. Бабица [2], Ю.М. Марчука [3], С.З. Сагаль [4], А.А. Терехух і Н.П. Яворської [5], О.Б. Мних та Б.Д. Гречин [6], В.П. Андришина та В.М. Бондаренка [7], В.Р. Ліра та О.С. Биконі [8] й ін. У працях зазначених вчених проведено техніко-економічний аналіз потужностей з виробництва меблів та продукції з деревини в Україні, розглянуто вплив експортно-імпортних операцій на стан внутрішнього ринку України, запропоновані заходи щодо реалізації наявного потенціалу меблевої і деревообробної галузі. Віддаючи належне існуючому науковому доробку з даної проблематики, необхідно зазначити, що сучасні виклики, які стоять на шляху розвитку вітчизняної деревообробки, визначають необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямку, зокрема виробленню концептуальних підходів подальшого розвитку деревообробної галузі та лісового господарства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка ефективності державної політики України з розвитку деревообробної галузі та визначення перспектив її подальшої активізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття рішення щодо введення мораторію на експорт необробленої деревини зумовлено як екологічним, так і економічним чинниками. Перш за все, йдеться про безконтрольне знищення протягом тривалого часу українських лісів переважною мірою для експорту лісу-кругляку, стимулюючи зайнять та створення робочих місць закордоном.

Офіційні дані Державної фіскальної служби свідчать про позитивний ефект дії мораторію на експорт необробленої деревини для деревообробної, меблевої, паперової галузей промисловості та економіки України в цілому, незважаючи на те, що у період з вересня 2015 р. до кінця 2017 р. він не розповсюджувався на хвойні породи, частка яких в експорті необробленої деревини становила 80% [8]. Зокрема, вказані галузі у 2016 р. принесли в бюджет країни понад 2,8 млрд грн. податкових надходжень, що на 19% більше, ніж попереднього року. Подальша динаміка податкових надходжень від деревообробних підприємств також продемонструвала висхідні тенденції (рис. 1).

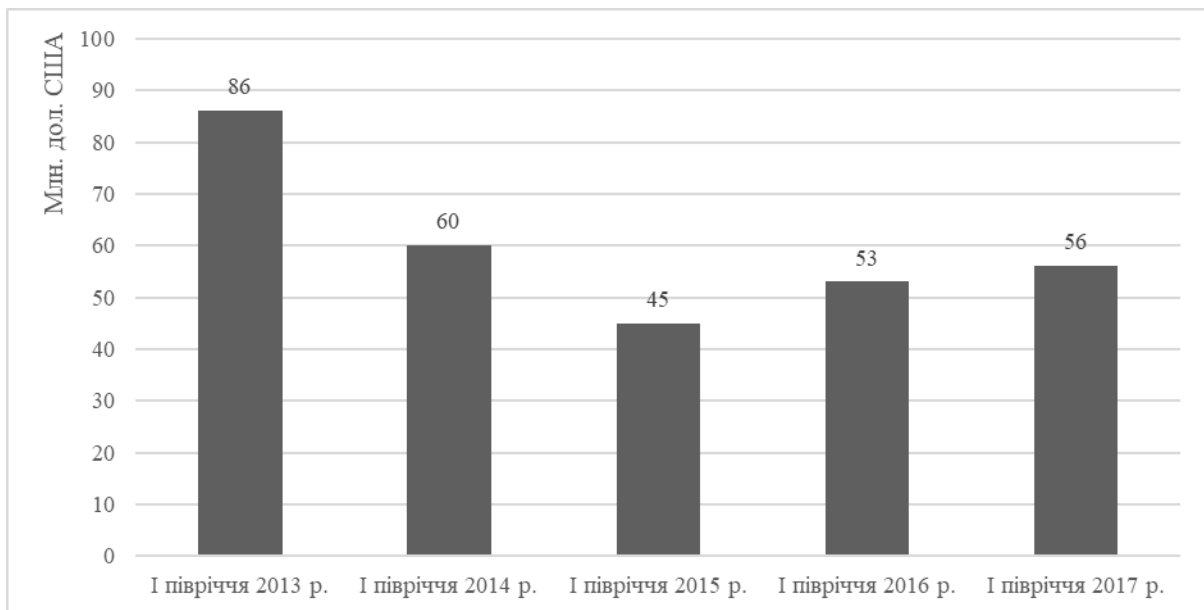


Рис. 1. Динаміка податкових надходжень від підприємств деревообробної, меблевої та паперової галузей промисловості у 2013-2017 рр.

Джерело: укладено автором на основі даних Державної фіскальної служби України.

Згідно з офіційними даними ДФС протягом 2017 р. податкові надходження підприємств тих галузей, які використовують необроблену деревину для свого виробництва, зросли на 5 % – з 53 до 56 млн дол. США, що вказує на позитивний вплив мораторію.

Ще одним вкрай позитивним трендом є збільшення інвестицій у деревообробну галузь. Так, саме завдяки дії мораторію в Україну прийшли європейські та з'явилися вітчизняні інвестори. Зокрема, обсяг імпорту верстатів для обробки дерева – одна зі складових інвестицій в галузь у 2016 р., коли уже діяв мораторій, у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, коли мораторію ще не було, в доларах США збільшився у 2,5 рази. На сьогодні серед найбільш відомих можна відзначити шведських інвесторів, що вклали 20 млн. Євро у завод з виробництва соснових пиломатеріалів «Українські лісопильні» чи 2,5 млрд грн, які планують інвестувати в індустріальний парк, де розташована «Житомирська меблева фабрика», що здійснюватиме глибоку переробку лісоматеріалів [9].

Така активізація інвестиційної діяльності особливо в часи шокової девальвації національної грошової одиниці є наочним випереджаючим індикатором майбутнього зростання обсягів виробництва та експорту галузі, створення нових робочих місць, додаткових надходжень до бюджетів всіх рівнів.

Очевидно, що за даних обставин деревообробна, меблева та паперова галузі вітчизняної промисловості демонстрували випереджаючі тенденції зростання експортних поставок (рис. 2), та загальних обсягів реалізації продукції (рис. 3).

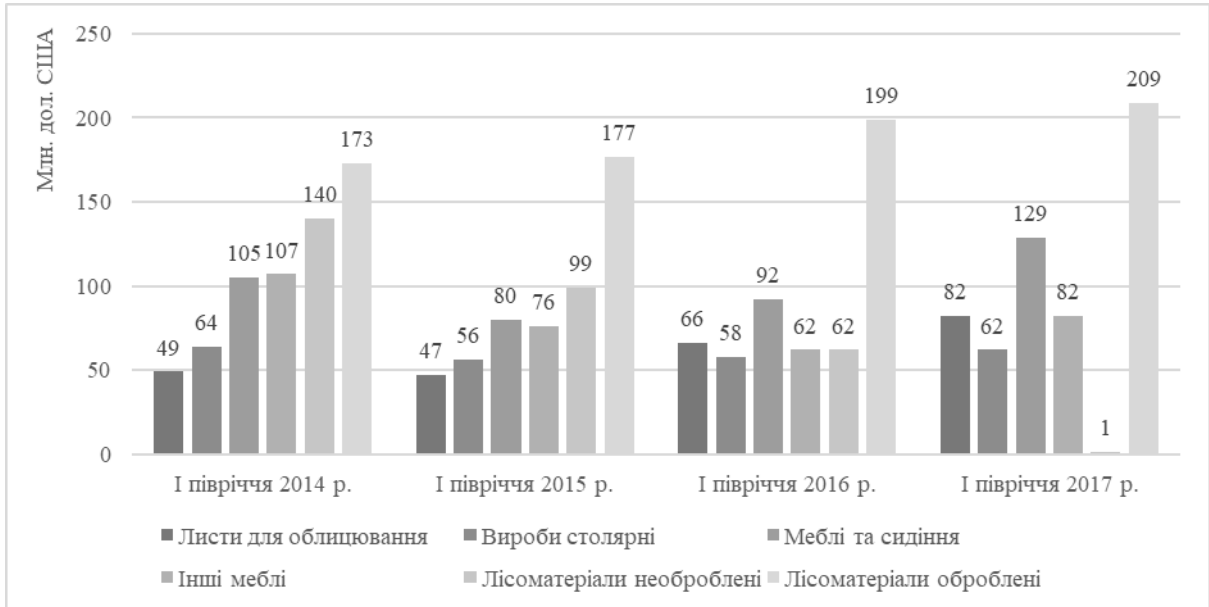


Рис. 2. Динаміка експорту деякої продукції галузей деревообробної та меблевої промисловості України у 2014-2017 рр.

Джерело: укладено автором на основі даних Державної фіскальної служби України.

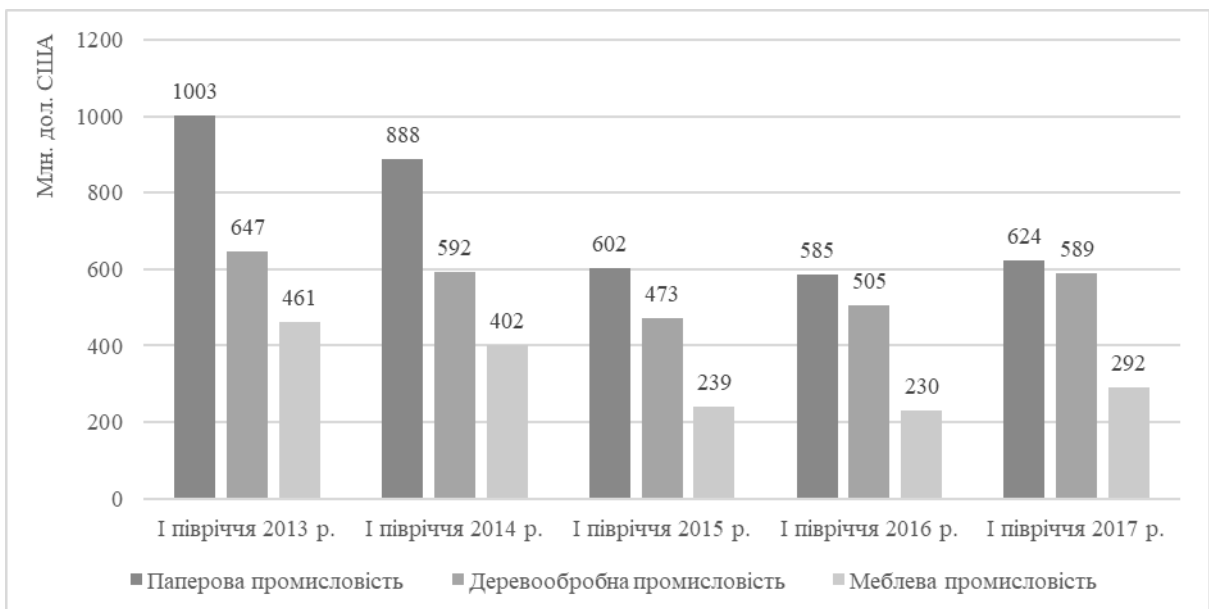


Рис. 3. Динаміка обсягів реалізації продукції за галузями у 2013-2017 рр.

Джерело: укладено автором на основі даних Державної фіскальної служби України.

Принагідно слід зазначити, що заборона або суттєві обмеження на експорт лісу-кругляка діють у понад 30-х країнах світу. Зокрема в Канаді (з 1906 р.), США (із 1926 р.), Бразилії (з 1969 р.), Малайзії (з 1972 р.), Індонезії (з 1985 р.), В'єтнамі (з 1992 р.), Новій Зеландії (із 1993 р.). З січня 2016 р. в Албанії запроваджено 10-річну заборону на експорт лісоматеріалів. Ініціатором заборони виступило Міністерство навколишнього середовища, яке розробило відповідний закон. За порушення закону передбачено штраф у 36 тис. євро.

Тобто, державна політика щодо обмеження експорту деревини як з екологічних, так й економічних мотивів є загальносвітової визнаною та поширеною практикою.

Разом з цим, принципово важливо відзначити, що запровадження в Україні мораторію на експорт лісу-кругляку повною мірою узгоджується з системою Угод СОТ та зобов'язаннями в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема запровадження цього заходу врегульовується положеннями пункту (g) статті XX «Загальні винятки» ГАТТ, що передбачає можливість запровадження країнами-членами СОТ обмежувальних заходів з метою збереження природних ресурсів [10]. До того ж мораторій є тимчасовим (10 років) і недискримінаційним заходом, тобто застосовується щодо експорту до всіх без винятку країн світу.

Використання будь-якого інструменту економічної політики країни повинно передбачати економічне обґрунтування, зокрема визначення прогнозних показників реалізації відповідних заходів. Своєчасна інформаційно-аналітична підтримка процесу прийняття рішень дозволяє провести зіставлення позитивних та негативних моментів і визначити ефективність впровадження даного заходу в системі державного регулювання економіки.

У цьому контексті важливо відзначити, що процес формування та реалізації державної політики щодо розвитку деревообробної промисловості та забезпечення невиснажливого використання лісового фонду супроводжувався ґрунтовними економічними дослідженнями та публічними обговореннями. Так, згідно з розрахунками Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки [11] встановлено, що введення в Україні мораторію на експорт необроблених лісоматеріалів у поєднанні з одночасним вжиттям заходів щодо розвитку вітчизняної деревообробної і меблевої промисловості призведе до:

- скорочення промислової вирубки лісів в Україні на 44,3 %;

- здешевлення вітчизняної лісо-сировини на внутрішньому ринку на 8 %;
- зростання обсягів виробництва української продукції деревообробної і меблевої промисловості на 9,8 %, а експорту – на 14,4 %;
- зростання обсягів податкових надходжень до Державного і місцевого бюджетів на 10 млн дол. США;
- збільшення ВВП України на 100,7 млн дол. США;
- забезпечить створення близько 10 тис. робочих місць в деревообробній, меблевій та суміжних галузях вітчизняної промисловості;
- ефективного перерозподілу доходів в економіці України на користь деревообробної і меблевої промисловості обсягом 45,3 млн дол. США.

Водночас, згаданим Інститутом також доведено [11], що відсутність обмежувальних заходів на експорт необроблених лісоматеріалів забезпечить наступні показники:

- зростання експорту необроблених лісоматеріалів на 15 %;
- зростання обсягів вирубки лісів на 6,6 %;
- зростання внутрішніх цін на лісоматеріали на 3,5 %;
- скорочення обсягів в обсягів виробництва української продукції деревообробної і меблевої на 4,6 %;
- скорочення обсягів експорту готової продукції на 8,7 %;
- скорочення обсягів податкових надходжень до Державного і місцевого бюджетів на 3,3 млн дол. США.;
- скорочення ВВП України на 34,3 млн дол. США;
- зростання зайнятості некваліфікованої робочої сили в лісозаготівельній галузі і скорочення зайнятості кваліфікованих працівників у деревообробній і меблевій промисловості;
- погіршення умов зовнішньої торгівлі, що призведе до перерозподілу доходів не на користь економіки України (сукупні втрати – 12,9 млн. дол.).

З вище зазначеного можна констатувати, що запровадження тимчасового мораторію на експорт лісу-кругляку є ефективним, актуальним, юридично та економічно обґрунтованим заходом державної політики, спрямованим на вирішення екологічних та економічних питань загальнодержавного значення. З точки зору національної економічної та екологічної безпеки надзвичайно важливо зберегти дію цього заходу.

Втім необхідно зазначити, що попри наявні позитивні зрушення потенціал вітчизняних галузей, які використовують у своєму виробництві лісоматеріали, залишається використаним далеко не повною мірою.

Наприклад, за однакової з Україною площі лісів деревообробна, паперова та меблева галузі Польщі сьогодні виробляють продукції на 24,7 млрд дол. США. В Україні ці галузі наразі випускають продукції у 10 разів менше – на 2,5 млрд дол. США. Отже, існує істотний потенціал подальшого розвитку української промисловості в зазначених галузях, але його реалізація вимагає подальшої активізації державної політики у даному напрямі.

Очевидно, що для підвищення ефективності дії мораторію на експорт лісу-кругляку держава також повинна посилити відповідальність за незаконну виробку лісів у промислових цілях для того, щоб зробити таку практику економічно не вигідною, а також ввести жорстку відповідальність за контрабанду лісу. Зокрема, саме на такій ідеології ґрунтується законопроект № 5495 від 06.12.2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» [12], яким пропонується криміналізувати контрабанду лісу-кругляка, запровадивши за незаконне вивезення лісу-кругляка покарання у вигляді позбавлення волі і посилити відповідальність посадових осіб, причетних до незаконних вирубок.

Державний бюджет має передбачати достатній обсяг коштів для фінансування лісового господарства, проведення планових та санітарних рубок, відновлення насаджень, забезпечення протипожежного захисту тощо. Але для того, щоб віднайти ці кошти в бюджеті, необхідно спершу забезпечити спочатку їх гарантовані надходження. Передусім, перекрити «чорний» експорт кругляка та запустити цивілізований та конкурентний ринок деревини.

Тривалий час на внутрішньому ринку деревини існує низка ґрунтовних проблем, вирішення яких забезпечить довгострокове ефективне функціонування не тільки вітчизняної деревообробки, а й усього лісового господарства країни. Тому дію мораторію необхідно посилити шляхом впорядкування аукціонних торгів, а це означає:

- усунення перекупників-експортерів, які завищують ціни на необроблений ліс, залишаючи поза конкуренцією вітчизняного виробника;
- виставлення на аукціони всього обсягу деревини, а не 30–40 %, як це відбувається постійно;
- довгострокові контракти, котрі гарантуватимуть сировину для вітчизняного деревообробника, обсяг якої буде залежати від глибини переробки;

- штрафні санкції за невиконання своїх обов'язків щодо аукціону, як продавцями, так і споживачами;
- забезпечення контролю за виконанням біржових контрактів та впровадження заходів щодо їхнього дотримання.

Впорядкування аукціонних торгів необхідно обов'язково супроводити впровадженням наскрізного контролю та обліку, створення інтерактивних карт вирубок, відкритої електронної бази, до якої буде заноситись інформація про кожен автотранспортний засіб та вантаж, який ним перевозиться. Завдяки цьому будь-хто з користувачів системи, ввівши в електронну базу автомобільний номер вантажівки, зможе дізнатись про походження необробленого лісу та його подальше спрямування. Відсутність вантажу та/або транспортного засобу в електронній базі свідчатиме про незаконність перевезення, про що кожен зможе сповістити правоохоронні органи.

Що стосується вирішення проблеми відновлення лісового фонду України, то сьогодні воно стоїть на порядку денному як у парламенті, так і в уряді. Вже існує законопроект № 5495 від 06.12.2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів», який, окрім криміналізації контрабанди та значного посилення відповідальності за незаконне вирубування, також передбачає механізм обмеження внутрішнього споживання деревини.

Окрім того, законопроектом доручається Кабінету Міністрів України в найкоротший час розробити комплексну програму відновлення лісового фонду України та визначити першочергові обсяги робіт щодо відновлення лісів і лісорозведення, охорони лісів від пожеж, захисту від шкідників і захворювань, інших лісгосподарських заходів, а також порядку і способів їх проведення. Ця законодавча ініціатива після прийняття забезпечить мінімізацію незаконних рубок та відновлення лісового фонду країни.

Висновки. Протягом 2015-2017 рр. поетапно запроваджений мораторій на експорт лісу-кругляку позитивно вплинув на динаміку обсягів виробництва, податкових надходжень, експорту й інвестицій у деревообробній, паперовій і меблевій галузях вітчизняної промисловості. Перспектива їх подальшого розвитку обумовлює необхідність доповнення дії мораторію шляхом посилення відповідальності за незаконну вирубку й контрабанду лісу, запровадження прозорого та ефективного ринку деревини шляхом впорядкування аукціонних торгів. Необхідно створити вигідні умови для виробництва всередині України, стимулюючи вітчизняного виробника доступною та гарантованою сировиною,

інвестиційними стимулами, дешевим фінансовим ресурсом, конкурентними тарифами та ефективною регуляцією. Держава повинна бути «диригентом» лісової галузі, створюючи всі умови для її становлення.

Разом з цим, серед невідкладних заходів вбачається за доцільне наступне:

- встановити обмеження на внутрішнє споживання лісоматеріалів. Таким чином вітчизняне законодавство відповідатиме повною мірою нормам міжнародного права, зокрема пункту (g) Статті XX ГАТТ-94, що передбачає можливість запровадження країнами-членами СОТ обмежувальних заходів для збереження природних ресурсів, які вичерпуються, за умов, що такі заходи застосовуються разом із обмеженням внутрішнього виробництва чи споживання;

- зосередити зусилля держави для переконання закордонних партнерів в актуальності та безальтернативності запровадження Україною тимчасового мораторію на експорт необроблених лісоматеріалів з урахуванням економіко-правових обґрунтувань;

- забезпечити жорсткий контроль на митних кордонах для упередження вивезення цінних порід дерев, задекларованих як дрова або інших махінацій;

- прийняти низку законів – про скасування імпорتنних мит на деревообробне обладнання, про ринок деревини, про індустриальні парки та ін.

- запровадити комплексну державну програму розвитку лісового господарства. Зокрема, запровадити наскрізний електронний контроль, оприлюднення зведених балансів лісового господарства тощо;

- забезпечити висадку нових дерев - для досягнення оптимального рівня лісистості у 20 % в Україні наразі необхідно висадити нових дерев на території площею близько 2,5 млн га.

Бібліографічний список: 1. Гужва І.Ю., Онищенко В.П. Глобальні ланцюги доданої вартості та інтеграція до них України // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3 (80). – С. 10-20. 2. Бабич Р.Б. Оцінка перспектив забезпечення лісосировинними ресурсами деревообробного виробництва України // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12. – С. 226-231. 3 Вуглець, клімат та землеуправління в Україні: лісовий сектор: монографія / Ю. Марчук, А. Швиданенко, П. Лакида, Д. Щепаченко, Р. Василюшин. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В.М., 2014. – 283 с. 4. Сагаль С.З. Аналіз сучасного стану меблевої і деревообробної промисловості України // Науковий вісник

Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Техніка та енергетика АПК. – 2013. – Вип. 185(2). – С. 187-191. 5. Терехух А.А., Яворська Н.П. Інвестиційні аспекти відродження деревообробної галузі України // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 20. – С. 23-27. 6. Мних О.Б., Гречин Б.Д. Актуальні проблеми у сфері торгівлі необробленою деревиною і факторний аналіз діяльності деревообробних підприємств України // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.2. – С. 143-149. 7. Андришин В.П., Бондаренко В.М. Експортна діяльність деревообробних підприємств Закарпатської області: тенденції та напрями розвитку: монографія. – Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2016. – 222 с. 8. Лір. В.Е., Биконя О.С. Економічний потенціал деревообробної промисловості в контексті сталого розвитку України // Економіка промисловості. – 2017. – № 3. – С. 18-38. 9. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 10. Галасюк В.В. Держава повинна бути «диригентом» лісової галузі / В.В. Галасюк // AgroPolit.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/interview/289-viktor-galasyuk-derjava-povinna-butidirigentom-lisovoyi-galuzi>. 11. Генеральна угода з тарифів і торгівлі / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_264. 12. Гужва І.Ю. Сім аргументів проти безлісу / І.Ю. Гужва // Міжнародний громадсько-політичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2016. – № 46 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/internal/sim-argumentiv-proti-bezlisu_.html. 13. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» № 5495 від 6 грудня 2016 року / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60642.

В.В. Галасюк. Инструменты обеспечения доступа к сырью для предприятий деревообрабатывающей промышленности Украины. В статье проанализированы актуальные проблемы Украины в лесной отрасли и деревообрабатывающей промышленности. Дана оценка эффективности развития деревообрабатывающей промышленности Украины в условиях действия моратория на экспорт леса кругляка. Проведен сравнительный анализ перспектив развития деревообрабатывающей отрасли Украины в условиях действия моратория на экспорт леса кругляка и его отсутствия. Обоснована целесообразность сохранения действия моратория на экспорт

леса кругляка и доказано соответствие этого мероприятия международным обязательствам Украины в рамках ВТО. Обобщен мировой опыт введения ограничений на экспорт леса с целью сохранения лесного фонда и поддержки внутренних производителей. Предложены первоочередные меры по созданию благоприятных предпосылок для повышения эффективности развития деревообрабатывающей отрасли Украины и обеспечения устойчивого пользования лесным фондом.

Ключевые слова: мораторий, экспорт, деревообрабатывающая промышленность, рынок леса, аукцион, инвестиции.

V.V. Halasiuk. Tools ensuring the access to raw materials for woodworking industry enterprises of Ukraine. The article analyzes the main challenges for domestic woodworking enterprises development. The prospects of increasing investment attractiveness, production and export potential of Ukrainian woodworking industry are investigated in the case of introduction moratorium on timber export, strengthening the responsibility for illegal logging and timber export, and new legislative regulation of the national timber market. It's revealed that introduction of moratorium on timber export has already led to increase in output, investments and tax revenues in Ukrainian woodworking, furniture and paper industries. Economic modeling showed that in medium-term period moratorium will result in 44.3 per cent reduction of industrial felling of forests in Ukraine, 8 per cent drop in domestic forest-raw materials prices, 9.8 per cent output growth and 14.4 per cent export increase in Ukrainian woodworking and furniture industries, 10 million U.S.D. growth of tax revenues to the state and local budgets, 100,7 million U.S.D. increase of Ukraine's GDP. The international experience of establishing restrictions on exports of forests in order to preserve the forest fund and support domestic producers is generalized. It's found out that bans or significant restrictions on timber export are valid in over 30 countries throughout the world. Compliance of moratorium on timber export to with the international obligations of Ukraine within the WTO and EU-UA Association Agreement is proved. In particular, the implementation of such measure is regulated by Article XX (g) of GATT "General Exceptions", which provides the possibility for WTO Members to introduce restrictive export measures for the purposes of natural resources conservation.

Key words: moratorium, export, woodworking industry, forest market, auction, investments.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2017 р.